

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ

Король Андрій Володимирович

студент другого (магістерського) рівня вищої освіти

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Як відомо, з 24 лютого 2022 року на всій території України діє правовий режим воєнного стану¹, у зв'язку з чим у відповідності до частини другої статті 157 Конституції України до тексту Основного Закону не можуть вноситись зміни². Обґрунтуванням такої заборони є обмеження прав і свобод людини, неможливість адекватного проведення електоральних процедур, ряд обмежень для функціонування публічних інститутів³ та інші негативні соціально-політичні явища, що неминуче супроводжують війну. Крім того, з урахуванням наявності тимчасово окупованих територій, Конституція частково втрачає свою неформальну легітимність, оскільки населення, що проживає на таких територіях, не може брати участь у процесі конституційної реформи.

Отже, виходячи з норм Основного Закону, конституційні зміни неможливі до тих пір, поки в Україні діє правовий режим воєнного стану, а тому жодних змін у конституційно-правовому регулюванні взаємодії вищих органів державної влади, а значить у конституційному закріпленні форми правління не передбачається. Проте це не означає, що конституційний процес в Україні зупинився, оскільки політичні процеси в державі продовжуються, а тому наукова спільнота повинна відслідковувати та аналізувати їх з метою використання напрацьованих теоретичних висновків у розробці повоєнного конституційного врегулювання відповідних відносин.

В умовах великої війни постать глави держави, що уособлює собою увесь державний механізм і є представником всієї країни, завжди виходить на перший план та відіграє надважливу роль в об'єднанні суспільства навколо сильного лідера. Як підмітила І. Овчар, саме в умовах війни змінилися вимоги до інституту глави держави, адже від політичних функцій та публічної складової останній перейшов до прийняття швидких рішень задля

¹ Про введення воєнного стану в Україні, Указ Президента України № 64/2022 (2024) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

² Конституція України, № 254к/96-ВР (2020) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

³ Морозюк, С. (2016). Конституційна реформа в умовах війни або вирок для реалізації Основного Закону. *Jurnalul juridic national: Teorie și practică*, (4(20)), 56–58. вилучено із https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/47965

гарантування національної безпеки й оборони та позиціонування країни на міжнародних майданчиках⁴. Оперативність та рішучість у прийнятті рішень, від яких залежить збереження державності, і відрізняють постать президента від менш повороткого парламенту, який приймає рішення колегіально більшістю голосів.

Проте, чи означає це необхідність конституційного закріплення тимчасового зміщення балансу у владному трикутнику України на користь Президента та повернення до президентсько-парламентської республіки з розширеними повноваженнями глави держави, або ж взагалі перехід до президентської республіки?

Що ж до президентської республіки, то у світі відомий лише один приклад такої форми правління зі справді вдалою реалізацією – Сполучені Штати Америки. І цей приклад неодноразово намагалися повторити інші держави, в першу чергу республіки Латинської Америки, проте президентські системи цих держав, за оцінкою аналітиків, засвідчують «рекорд слабкості»⁵. Президентська модель в переважній більшості випадків її реалізації призводить до ще більшого розширення повноважень президента та подальшої узурпації ним влади. Досвід південних сусідів США засвідчує, що, незважаючи на зовнішню простоту, президентська республіка для належного функціонування потребує високого рівня правової та політичної свідомості населення, складної політичної системи та усталених звичаїв державності, і навіть у такій ситуації цей механізм не застрахований від серйозних «збоїв».

Крім того, у рамках президентської республіки посилюється протистояння законодавчої та виконавчої влади, особливо коли обраний народом президент представляє одну партію, а більшість депутатів парламенту належать до інших партій або їх блоків⁶. Така ситуація може спричинити суттєві труднощі у взаємодії вищих органів державної влади і, як наслідок, в управлінні державою, а тому, зважаючи на інші обставини, президентська модель не є оптимальним варіантом форми державного правління для України.

Щодо повернення до президентсько-парламентської моделі, то в історії незалежної України були два періоди її існування як республіки з такою формою державного правління: 1996–2006 рр. – змішана президентсько-парламентська республіка з широкими повноваженнями президента, закріплена первинною редакцією Конституції України; 2010–2014 рр. – змішана президентсько-парламентська республіка, закріплена первинною

⁴ Овчар, І. (2023). Інститут президента в умовах воєнного стану. *Політичні дослідження / Political Studies*, (1 (5)), 108–122. вилучено із <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/280393>

⁵ Алексєнко, І. Г. (2010). Президентська республіка як парадигма взаємодії політичних інститутів. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Серія: *Політологія*, 149(127), 73–77. вилучено із http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2010_149_137_17

⁶ Святоцький, О. (2009). Питання пошуку оптимальної моделі форми державного правління для України. *Право України*, (10), 61–66. вилучено із <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/28678>

редакцію Конституції України, дія якої була відновлена внаслідок рішення Конституційного Суду України та фактичного скасування конституційної реформи 2004 року.

Під час цих періодів української історії відбувалися процеси узурпації влади президентом, що натикалися на жорсткий опір парламенту і громадянського суспільства та закінчувалися революційними подіями з подальшим переходом до парламентсько-президентської республіки. Новий перехід до президентсько-парламентської форми правління може знову поставити нашу державу під загрозу узурпації влади президентом, яка в умовах сучасної складної зовнішньополітичної ситуації може коштувати Україні державності.

Натомість, повоєнні зміни до Конституції України повинні передбачати виявлені повномасштабним конфліктом нові потреби нашої держави у забезпеченні гарантій національної безпеки та оборони, при цьому такі зміни не повинні втілюватися за рахунок порушення балансу у системі вищих органів державної влади, оскільки в такому разі буде йти мова про можливу внутрішньодержавну загрозу українській демократії.

В контексті можливих конституційних змін слід зазначити, що серйозним викликом, який певною мірою наражає на небезпеку існування сучасних демократій, є пристосування авторитарних режимів та їх лідерів до тих змін, які диктує час. З розвитком інформаційних технологій ростуть і можливості авторитарної держави щодо контролю за населенням та укріплення своєї легітимності з їх використанням.

Водночас із появою нових методів та політичних технологій встановлення сучасного «цифрового» авторитарного правління, на жаль, спостерігається і тенденція до надмірного використання деякими політиками популістських методів ведення виборчої кампанії. На високу концентрацію ознак популізму в соціально-політичному житті окремих країн звертає увагу також О. В. Новакова, яка відмітила, що такий стан речей «приводить до загострення хворобливих, деструктивних і дуже загрозливих процесів»⁷.

Поєднання популізму та використання сучасних інформаційних технологій допомагає потенційним диктаторам укріплювати свою владу та вносити до конституції вигідні главі держави зміни.

Про конституційні зміни як інструмент утвердження авторитарного правління згадувала і Є. В. Черняк. Вчена зазначила, що «актуальним викликом процесу «осучаснення» Конституції України залишається загроза «дедемократизації» з тяжінням до авторитаризму через інструментарій конституційних змін, особливо в умовах пошуку балансу між збереженням державності, врахуванням національних інтересів, обтяженого, з одного боку, необхідністю забезпечення надійних гарантій національної безпеки,

⁷ Novakova, O. (2017). Тренд популізму у сучасному політичному процесі. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*, 35(1), 137-145. вилучено із <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/874>

оборони, а з іншого, співпрацею з міжнародними партнерами на шляху інтеграційних процесів»⁸.

В контексті популізму та маніпулювання суспільною думкою слід звернути увагу і на українське суспільство, оскільки Україна як незалежна держава існує 32 роки, а тому політична та правова культура у нашій державі, з огляду на тоталітарне минуле, все ще потребує тривалого періоду відновлення. Такий стан речей ускладнює настання політичної відповідальності для недобросовісних політичних партій та окремих політиків. Крім того, це породжує недовіру до програм політичних партій та обіцянок щодо реформ, оскільки на практиці вони рідко виконуються.

Слід зазначити, що в Україні уже була спроба впровадження такої відповідальності для політичних партій. Так, 09 квітня 2010 року до Верховної Ради України було внесено Проект Закону про політичну відповідальність в Україні, проте вже 16 квітня того ж року його було відкликано⁹. Законодавче закріплення політичної відповідальності політичних партій дозволило би не тільки повернути довіру виборців до програм та діяльності партій, а й сприяло би більш системному прийняттю рішень парламентарями, що прямо вплинуло б на якість взаємодії з іншими вищими органами державної влади, зокрема в контексті формування та контролю за діяльністю уряду.

У підсумку зазначимо, що у зв'язку з відсутністю необхідності зміни існуючої форми державного правління майбутня конституційна реформа повинна бути зосередженою на вирішенні окремих проблемних питань взаємодії вищих органів державної влади України з метою підвищення ефективності виконання функцій такими органами.

⁸ Черняк, С. В. (2023). Модернізація Конституції України: *Inter alia*. У *Конституція України в період війни та післявоєнного відновлення* (с. 97–100). Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

⁹ Про політичну відповідальність в Україні, Проект Закону № 6286 (2010) (Україна). https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=37432